

כתבי פילון האלכסנדרוני

ספר ראשון

על בריאת העולם לפי משה

מאת פילון

- 1 א. בין יתר המחקקים יש, שבלי קשוט ובפשטות ערומה
טכסו את הדברים המקובלים אצלם כצודקים, ויש שבעטותם את
רעיונותיהם בגבוב מליצות ההבילו את ההמון וכסו על האמת
2 ביצירות-דמיון אגדיות. ברם משה, שפסח על (האופן) האחד והשני, —
על האחד, כי הוא בלתי-עיוני, חסר-עמל ובלתי-פילוסופי, ועל השני,
5 כעל דבר בדוי ומלא-רמיה, — נתן לחוקיו ראשית נהדרה מאד ונעלה
ביותר; כי אין הוא אומר מיד: מה צריך לעשות או מה אסור, ואף
לא המציא — והרי (לכאורה) נחוץ היה להכשיר מקודם את דעתם של
העתידים להשתמש בחוקים — ספורי-מו'תוס, ולא הביע את הסכמתו
לספורים שחוברו ע"י אחרים. וראשית זו, כפי שאמרתי, היא
10 נפלאה ביותר, משום שהיא מכילה את בריאת העולם, לאמור: כי

1 יתר: הכונה — מלבד משה- בספרו "החוקים המיוחדים", III, 22 ואילך, מציג פילון בפירוש את
משה לעומת מחוקקים שונים: סולון, "המחוקק הלקידימוני", "המחוקק המצרי". גם בספרו "על השיכרות",
1, מדובר על "יתר הפילוסופים" בניגוד למחוקק משה (השנה גם ספרנו, 131). השנה גם יוסיפוס: "נגד
אפיון" II, פרק 16, § 161 ואילך: 6 ראשית: במובן "פתיחה", "מבוא" לתורה- הכונה למושג
הספרותי προοίμιον (prooimion); השנה להלן 129; שם פילון חושב את בראשית ב', ד' ואילך
כאפילוג לבריאת העולם- על הצורך לתת לחוקים פתיחה מדבר אפלטון בפרוטרוט בספרו "חוקים", IV,
722d ואילך, ופסקה זו אצל פילון נכתבה בהשפעתו- 7 מה אסור: במקור "את ההיפך" — הכונה
למושג העברי "מצוות עשה ולא תעשה". — פרובלימה זו, שאין התורה מתחילה מיד בפירוט המצוות והחוקים,
עמדה גם לפני חכמינו ז"ל. השנה בראשית רבה, א', ג), (הוצ' טהעאדאר, — להלן: טה- — עמ' 4):
"ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח... מה טעם גילה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום הראשון וביום
ב' וג'...". ביתר בהירות הובעה השאלה ברש"י לפסוק בראשית (בשם תנחומא) "אמר ר' יצחק: לא היה
צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח
בבראשית... (השנה שיר השירים רבה, א' (כ"ט) בשם ר' ינאי- 9 ספורי מו'תוס: בולט
הפולמוס נגד היוונים, שחשבו, כנראה, את ספור בריאת העולם כמו'תוס דוגמת הקוסמוגוניות
היווניות. 11 כי גם העולם מתאים לתורה וכו': הרעיון שיש קשר אמין
בין בריאת העולם והתורה, נמצא, אם גם בצורה אחרת, במדרש ובתלמוד. השנה,

- גם העולם מתאים לתורה וגם התורה לעולם, וכי האדם שומר-
 התורה הוא ממילא אזרח העולם, משום שמכוון הוא את מעשיו
 לרצונו של הטבע, שעל פיו גם מתנהל כל העולם כולו. והנה את
 יפי הרעיונות שבבריאת העולם לא יוכל שום איש, לא משורר ולא
 סופר, לשבח כראוי. שכן עוברים הם ועולים גם על (כח) הדבור וגם על
 5 (כח) השמע, בהיותם יותר גדולים וקדושים מכדי שיותאמו לאורגנים
 של בן-תמותה, מי שהוא. ברם, אל לנו לדום מפני טעם זה, אלא
 עלינו להתאושש, בגלל אהבת אלהים, גם למעלה מכוחותינו, להגיד –
 אמנם לא-כלום משל עצמנו, אך, (בכל זאת) במקום הרבה – (אותו)
 מועט, שיש לשער, כי הדעת האנושית, הנאחזת אהבה ותשוקה
 10 לחכמה, תגיע אליו. כי, כשם שאפילו החותמת הקטנה ביותר, כשהיא
 חקוקה, מקבלת לתוכה את הרמויות של הגדלים הכבירים, כך גם
 תגלינה, כנראה, ברשמים יותר קטנים, היפעות המופלגות אשר
 בבריאת העולם הכתובה בתורה, ואשר בזהרן הן מחשיכות את
 15 נשמות הקוראים – (אמנם) אחרי שיאמר מקודם אותו הדבר, שאין
 מן הראוי לעבור עליו בשתיקה:

למשל, תחומא פ' בראשית: "ה' בחכמה יסד ארץ – וכשברא הקב"ה את עולמו נתייעץ
 בתורה וברא את העולם"; (שם) "הא למדת שהעולם לא נתיסד אלא על התורה"; (שם) "מלמד, שהתנה הקב"ה
 עם מעשי בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלין התורה מוטב, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו";
 נדרים, ל"ב, ע"א: "גדולה תורה, שאלמלא תורה לא נתיקמו שמים וארץ". – כל הסעיף 3 מלא גוססאות
 סטואיות: האדם שומר התורה מכיון את מעשיו לרצונו של הטבע – לפנינו פּרפראסטה של המצוה הסטואית
 "לחיות בתתאם לטבע". התתאמה בין הקוסמוס והתורה מקבילה להתאמה שבין הטבע והאדם החי לפי חוקי
 התורה. כי הקוסמוס מסודר לפי חוקי הטבע, כשם שגם חיי החכם הסטואי בתור פרט מסודרים לפי חוקי
 הטבע. I האדם שומר התורה: νόμιμος (nomimos) – נוסחה סטואית. אצל הסטואים –
 νόμιμος "מי שחי לפי חוקי המדינה". כאן המדינה היא הקוסמוס, וחוקי המדינה – התורה,
 שלפיה סודרה המדינה, והאזרח בה הוא κοσμοπολίτης (cosmopolites). 3 והנה...
 כ ר א ו י: הכונה – לא למשה כמחבר ספר בראשית, אלא לפילון עצמו כמפרשו ומבארו.
 4 הרעיונות: הכלולים בספר בראשית. על אודות גבול האפשרות של כח האדם בתאור הדברים
 עיין להלן, 15. רעיון כזה וגם צורה כזו אנו מוצאים להלן, 90, כשמדובר על המספר שבע.
 9 משל עצמנו: כך יש לתקן (עי' בנספחות). החדגשה על "משל עצמנו" ולא על "כלום".
 10 הנאחזות: terminus technicus בשביל תאור מצב האקסטאסה; עיין 71; השה להלן, 77.

- 7 ב. כי אחדים, בהעריצם את העולם יותר מאשר את בורא-
העולם, הביעו את דעתם, שהוא (העולם) בלתי-נברא ונצחי, ועל
האלהים בודו, בפשעם, בטלה רבה; בעוד שצריך היה, להיפך,
להתפלא מתוך חרדה על כחותיו הוא כבורא ואב, ולא לשבח את
8 העולם יותר מכפי המדה. ברם משה, שגם חדר אל עצם פסגת
הפילוסופיה, וגם ע"י גלויי-אלוה מלומד היה בדברים המרובים
והיסודיים ביותר שבטבע, הכיר, כי יש הכרח רב, שבנמצאים
(יהיה) האחד סבה פעילה והשני – מסובב, וכי הפעיל הזה
הוא הבינה של היקום כולו, צרופה ביותר וטהורה ביותר,
10 משובחת מן המדה הטובה, ומשובחת מן המדע, ומשובחת מן הטוב
9 עצמו ומן היפה עצמו; אך המסובב הוא חסר-נשמה ובלתי-נע
1 כי וכו': 7–12 הם אכסדורס, בו יוכיח כי העולם נברא ואינו קדמון. כי זה תנאי מוקדם לספר,
אחד מחמשת העיקרים הנזכרים בסוף הספר, 172. 2 בלתי-נברא ונצחי: פולמוס בעיקר
נגד אריסטו ואפיקורוס. רשימה מפורטת על דעות הפילוסופים בענין זה נתונה ב-על נצחיות
העולם, 7 ואילך. 3 בטלה רבה: עיין ביחוד "אלגוריות החוקים", I, 5: "כי אף
פעם אין האל שובת מלברוא; אלא כשם שהבעירה מיוחדת לאש והקרירה – לשלג, כך גם הבריאה
מיוחדת לאלהים". השוה רמב"ן, פירוש על התורה, בראשית א', א': "ומי שאינו מאמין בזה
וחושב שהעולם הוא קדמון-קופר בעיקר ואין לו תורה כלל". 4 כחותיו הוא: האלהים
אינו פועל בעצמו, אלא ע"י הכחות (dynamis-δυνάμεις) שלו, והם המתווכים בין העולם
המוחש והעולם המושכל. כי לעולם אין אלוה בא במגע ישר עם העולם החמרי. כבורא
ואב: אצל פילון לעתים קרובות עם הוספת "הכל". בטוי זה לקוח מאפלטון, טימאיוס 28c,
והוא שכיח מאד אצל פילון. 5 מ ש ... ש ב ט ב ע: ידיעותיו של משה, בחבורו על
בריאת העולם, מבוססות על שני יסודות: על הפילוסופיה לכל ענפיה ועל גלויי אלוה. על
חנוכו והשכלתו של משה מדבר פילון בפרוטרוס ב"חיי משה", I, 22 ואילך. 8 האחד
סבה פעילה, והשני – מסובב: פילון מיחס למשה את תורת הסטואים על שני הפרינציפים
החשובים של העולם: הסבה הפעילה – האלהים; והפעול – החומר. החומר "לא היה" לפני בריאת
העולם; הוא הוא מה שאפלטון ופילון אחריו קוראים בשם ὅν (to me on) "הבלתי-קיים", החומר
שאין לו צורה מעצמו – השוה להלן 22 – ורק על ידי בריאתו מצד אלוה, המביא אותו לידי
קיום, הוא נתהוו וקיים. 9 הבינה... וטהורה ביותר: כלומר האלהים. עיין להלן 69,
בניגוד ל-73, אשר שם מדובר על הכוכבים, שהם אינם אלא αὐτοὶ (aus) בינה. טהורה – בניגוד
ליתר הנמצאים, והאדם בתוכם, שהם אינם אלא בינה עכורה. אצל הסטואים: בינת הכל – אל.
10 מ ש ו ב ח ת מן ...: כי הבינה עולה אפילו על האידיאה של הטוב. רעיון זה שונה הוא

- מעצמו, אלא אחרי שהובא לידי תנועה וקבל צורה ונשמה עיי הבינה, הוא נהפך למפעל המושלם ביותר – לעולמנו זה. ואלה שאומרים, כי (העולם) הנהו בלתי-נברא, נעלם מהם, שמקצצים את המועיל ביותר וההכרחי ביותר מן הדברים (המובילים) אל יראת האלהים: את ההשגחה. כי התבונה מלמדת, שהאב והיוצר דואג 10 להנברא. משום, שגם האב שואף לקיום ילדיו וגם היוצר (לקיום) יצירותיו, ודוחה בכל אמצעי שהוא את הדברים שיש בהם משום היזק והפסד, ואלה שיש בהם משום ריוח ותועלת – הוא משתוקק להמציא בכל אופן שהוא. אך לגבי הבלתי-נברא אין לו לזה, שלא עשהו, שום שייכות כלל. והנה (דעה) בלתי-ראויה לריב בגללה 10 ובלתי מועילה היא הדעה המתקינה בשביל העולם הזה, כאלו במדינה, אנרכיה, שלא יהיה לו משגיח, או מנהיג, או שופט, שעל-ידו – דין הוא! – יסודר ויתנהל הכל. אבל הוא, האיש משה, הגדול, בידעו שהבלתי-נברא זר לגמרי לגבי הנראה – שהרי כל מוחש נמצא בהתהוות ובשנויים ולעולם אין הוא במצב שזה – חלק 15 לבלתי-נראה ולמושכל את הנצח כאח וקרוב לו, אך את המוחש כנה בשם השייך לו: התהוות. הואיל, איפוא, והעולם הזה הוא נראה וגם מוחש, הרי מן ההכרח שיהיה גם נברא. לפיכך תאר – לא בניגוד לתכלית – גם את התהוותו וחקר את עניי-אלוה מתוך קדושה רבה.

מדעתו של אפלטון, החושב כי האידאה של הטוב היא אידיאטית עם האל. פילון סובר, כי הטוב בעצמו משמש מקור לכח הבריאה, עיין להלן 21, והתבונה משוכחת הימנו. 2 ואלה שאומרים: הכונה לאפיקוריים, אשר כפרו בבריאת העולם וגם בהשגחה. פולמוס מפורש נגד אפיקורוס בענין זה – ב-על ההשגחה", I, 50. 10 והנה... בגללה: כך יש לתקן. עי' בנספחות. 12 שלא יהיה לו משגיח... שופט: השווה בראשית רבה י"ב, (סה-עמ' 108) – אין כל מקום ומקום שאין לו ממונה על ביה שלי. אגדיקוס במדינה ממונה על ביה שלה; אגבה בסטס במדינה ממונה על ביה שלה. כך מי ממונה על ביה שלעולמו? הקב"ה ביה שמו ביה שמו". 13 אבל הוא...: בסעיף זה, עיי באור המלה γένεσις (genesis), שב האכסקורס לבריאת העולם כפי שתארה משה. בפרק הזה הוצג משה פעמים לעומת האפיקוריים. 14 שהבלתי-נברא ז' ר: ההבדל בין העולם הנברא, הנראה, המוחשי, המשתנה והבלתי-נצחי מצד אחד, ובין העולם הבלתי-נברא, הבלתי-נראה, המושכל, הבלתי-משתנה והנצחי – הבדל זה הוא אפלטוני ולקוח מתוך טימאיוס של אפלטון. 17 בשם השייך לו: התהוות: במקור γένεσις. המלה

- 13 ג. בששה ימים נברא העולם, הוא (משה) אומר, לא משום שהיוצר נצטרך לאורך הזמן – הן מובן הדבר, שהאלהים פועל הכל בבת-אחת, לא רק כשהוא מצוה, אלא גם כשהוא חושב (בלבד), – כי אם מפני שלנבראים היה צורך בטכס. ולטכס שייך מספר, ובמספרים המוליד ביותר, לפי חוקי הטבע, הוא המספר שש. כי, החל מן היחידה, 5 הוא הראשון במספרים שהנהו משוכלל, בהיותו שווה לחלקים שלו, וגם נשלם מהם: מן החצי שהוא שלוש, מן השליש שהוא שתיים, ומן הששית שהיא אחת; ואף מטבעו הוא, כביכול, גם זכר וגם נקבה, והוא מחובר מהכח שבכל אחד מהם. כי בנמצאים: הבלתי-זוגי הוא זכר, והזוגי – נקבה. והנה הראשית של המספרים הבלתי-זוגיים הוא 10 המספר שלוש, ושל הזוגיים – שתיים, והכפל של שניהם הוא המספר שש. 14 כי צריך היה, שהעולם, בהיותו המשוכלל ביותר בין הנבראים, יחובר לפי מספר משוכלל – המספר שש; והואיל ועתיד היה לכלול בתוכו את הבריות (הבאות) מתוך זוג, (צריך היה) שיוצר לפי המספר המעורב הראשון, זוגי/בלתי-זוגי, שיקיף גם את האידיאה של 15 הזכר המזריע וגם של הנקבה המקבלת את הזרע.

Genesis – השם הרשמי של ספר בראשית לפי ה-LXX. גם אפלטון מרבה להשתמש במלה זאת, למשל: טימאיוס, 27d ואילך, ביחוד 29d. יש לציין, שפילון, כמנהגו, מיחס למשה את פירוש המלה לפי התרגום היווני.

- 1 שהיוצר נצטרך לאורך הזמן: פרובלימה זו עמדה גם לפני חכמי המשנה באבות פרק ה', משנה א': "בעשרה מאמרות נברא העולם, ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות?" תשובה דומה לתשובת פילון אפשר למצוא בבראשית רבה, י' (ה), (סה עמ' 78); י"ב (ג'), (סה עמ' 100).
- 2 פועל הכל בבת-אחת: השווה זהר, שמות, דף כ' ע"א: "בשעה שעלה במחשבה לפני הקב"ה לברוא עולמו, כל העולמות עלו במחשבה אחת – ובמחשבה זו נבראו כולם". 6 הראשון במספרים שהנהו משוכלל: בתורת המספרים נקרא המספר "משוכלל", אם הוא מתחבר מסכום כל גורמיו או מחלקיו, כגון 6, שהנהו המספר המשוכלל הראשון בטור המספרים הטבעיים. כי הנה גורמיו הם: 1, 2, 3, ו- $1 + 2 + 3 = 6$. המספר המשוכלל השני הוא 28; גורמיו הם: 1, 2, 4, 7, 14, ו- $1 + 2 + 4 + 7 + 14 = 28$ (עייין גם להלן 101). השווה "אליגוריות החוקים", I, 3. הדעות המובאות כאן בנוגע למספרים מבוססות על תורת המספרים הפריטאגורית, החביבה מאד על פילון. תורה זו אומרת, כי הנמצאים בטבע מחקים את המספרים ואת בניתם. בספרנו זה נמצא חלק מיוחד (הסעיפים 89–128), הדן רק על תורת המספרים, וביחוד על המספר שבע. באפילוג

- והנה לכל אחר מן הימים חלק אחדים מחלקיו של הכל 15 והוציא מן הכלל את היום הראשון, שגם הוא עצמו אינו קורא לו ראשון, בכדי שלא יספר יחד עם האחרים, אלא בראותו בו טבע של יחידה וכנויה וביחסו אותם לו (ליום), מכנהו בשם קולע אל המטרה: "אחד". ד. והנה עלינו להגיד 5 מה שאפשר מן הדברים הנכללים בו, מאחר שכולם אי אפשר (להגיד). שכן הוא מכיל את העולם המושכל כמיוחד, כפי שמספר המאמר הדן עליו. כי האלהים, בידעו מראש, 16 הואיל ואלהים הוא, כי חקוי יפה לא יוכל לעולם להעשות בלי דוגמא יפה, וכי גם שום דבר, איזה שהוא, מן המוחשים אינו בלי פגם, מה שלא נצטלם לפי טפוס ראשון ואידיאה מושכלת, — כשרצה לברוא את העולם הנראה הזה, יצר מקודם את העולם המושכל, בכדי שבהשתמשו בדוגמא בלתי־גופנית ודומה ביותר לאלהים

לחלק זה (128) מדבר פילון על "החשובים ביותר בין היוונים והברברים, העמלים בתורת המתימטיקה" — הכונה לפוֹת־אגוריים. 1 והנה לכל אחד מן הימים: מכאן מתחיל עצם התאור של בריאת העולם, שנחלק לתאור העולם המושכל (15 — 35), שנברא כולו במשך היום הראשון, ולתאור העולם המוחשי, 36 ואילך. 2 אינו קורא לו ראשון ... אלא ... "אחד": הכוונה לבראשית, א' ה', כי הנה, בניגוד ליתר ששת הימים, נמנה היום הראשון לא במספר סדורי, "ראשון", אלא במספר יסודי "אחד". גם ה־LXX הקפידו על כך בתרגומם. לדעתו של פילון, כיון כאן משה לתורת המספרים של הפוֹת־אגוריים, שהמספר אחד הוא יסוד היסודות מפני שהוא מקור כל יתר המספרים, והוא: הטוב, האל, התבונה עצמה. ומתוך זה מסיק פילון את המסקנה, שהיום הראשון הוא היסודי והמיוחד במינו, ומה שנברא בו שמש מקור לבריאת כל הנבראים המוחשיים, שיצאה לפועל ביתר חמשת הימים.

7 שכן הוא מכיל וכו': לרעיון זה של פילון, כי כל העולם שבמחשבה נברא ביום הראשון, השהו ילקוט שמעוני עמ' 6, בשם תנחומא: "ר' יהודה אומר: לששה ימים נברא העולם ... ור' נחמיה אומר: מיום הראשון נברא כל העולם, שנאמר 'ותוצא הארץ' — דבר שהיה מוכן מבראשית. מטרונא אחת שאלה לר' יוסי בן חלפתא: לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו? א"ל: מן היום הראשון. א"ל: מגין? א"ל: עשית אריסטון? אמרה ליה: הן. א"ל: וכמה מינין היו לך? א"ל: כך וכך. אמר לה: וכולן נתת לפניהם בבת־אחת? א"ל: לא, אלא בשלתי כל התבשילין כאחד, והכנסתים לפניהם אחד אחד". 8 כי האלהים בידעו מראש וכו': פילון מכניס לתוך הפסוקים הראשונים של בראשית את תורת אפלטון על האידיאות בתור דוגמאות של הנמצאים המוחשיים שבטבע. היחידות של היום הראשון — פירושה: היחידות של העולם המושכל (עיין גם להלן 35), אותו הקוסמוס האידיאלי, אשר הקוסמוס המוחשי אינו אלא דמותו. 11 נצטלם:

יעבד את (העולם) הגופני, צלמו הצעיר יותר של הקשיש ממנו, שיכיל סוגים מוחשים באותו המספר, כמה שיש (סוגים) מושכלים בעולם ההוא.

- 17 והנה אין רשות להגיד או להרהר, שהעולם המורכב מאידיאות (נמצא) באיזה מקום שהוא. ברם, איך הוא נתהווה, נדע – בהתבוננו במשל אחד מן הדברים (הנעשים) אצלנו. כאשר נוסדת עיר, בנדיבות רבה של מלך או של איזה הגמון, שרכש לעצמו שלטון אוטוקרטי, ויחד עם זה הוא מזהיר בגודל לבבו ומפאר (בו) את אשרו – יש שמופיע איש אחד מן המחונכים לכך, ארדיכל, ובהסתכלו גם באקלים וגם במצבו הטוב של המקום, הוא רושם לו תחלה בתוך נפשו כמעט 10 את כל חלקי העיר העתידה להבנות: מקדשים, גימנסיות, משרדי-הרשות, שוקים, גמלים, עקלים, רחובות, בנייני-החומות, בניה של בתים וגם של בנינים צבוריים ושל בנינים אחרים <פרטיים>. אחר-כך, בקבלו, כאלו בתוך שעה, בתוך נשמתו הוא את הטפוסים של כל אחד מהדברים, הוא נושא (בתוכו) כתמונה – עיר מושכלת; 15 ואחרי שעורר בזכרונו, הטבוע בו, את תבניותיה וחרת (כלבו) עוד יותר את רשמיה, מתחיל הוא, כאשר הוא אומן טוב, להוציא אל הפועל – בהביטו בדוגמא – את העיר העשויה מעצים ואבנים, ומשווה את העצמים הגופניים לכל אחת מן האידיאות הבלתי-גופניות. דברים 19 דומים לאלה, איפוא, עלינו לחשוב גם בנוגע לאלהים. כי הנה, 20

נעשה בצלמו. 2 שיכיל ... בעולם ההוא: כמעט שזה לאפלטון, טימאיוס, 30c 7-9. 4 שהעולם ... אין לו לעולם המושכל מקום אלא בתבונת האלהים. העולם המושכל הוא מחוץ למקום וזמן. השוה אפלטון, טימאיוס, 52b. 6 כאשר נוסדת עיר ...: השוה בראשית רבה א' (ב) (סה. עמ' 2): "בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ואינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא דיפטראות ופינקסות יש לו לידע: היאך הוא עושה חדרים ופשפשים, כך היה הקב"ה מביט בתורה וברא העולם". 14 כאילו בתוך שעה: אותו המשל – להלן 166. הוא לקוח מתוך אפלטון, השוה ביחוד תיאטיסטוס, 194c, 191c; 18 בהביטו בדוגמא: רעיון ובטוי אפלטוניים. אולי אפשר להשוות גם תנחומא פ' בראשית: "וכשברא הקב"ה את עולמו נתייעץ בתורה וברא את העולם". השוה גם זהר פנחס, שיבא בהערה לשו' 2 בעמ' 10. ומשווה: הכונה, שהוא יוצר את העצמים

כאשר עלה במחשבתו לבנות את ה-עיר הגדולה, חשב תחלה את הטפוסים שלה, שמהם חבר עולם שבמחשבה, ובהשתמשו בדוגמא ההיא – הוציא לפועל גם את העולם המוחש.

- ה. כשם שהעיר, איפוא, שנערכה מקודם בלבו של הארדיכל, 20
 לא היה לה מקום חוצה לו, אלא היא נחרתה בנשמתו של האמן, 5
 באותו האופן גם העולם (המורכב) מן האידיאות, אי אפשר שיהיה לו
 שום מקום אחר אלא התבונה האלהית, שסדרה את הכל. כי איזה
 מקום אחר היה יכול להיות לכחות שלו (האלהים), אשר יהיה מוכשר
 לקבל ולהכיל – אין אני אומר את כולם, אלא אף (כח) אחד, איזה
 10 שהוא, בטהרתו? וכח (כזה) הוא גם הכח הבורא את העולם, שמקורו 21

הגופניים כשוויים ומתאימים לתכנית שבלבו. 1 ה-עיר הגדולה: הקוסמוס בתור *πόλις* (polis), מדינה גדולה, אשר בה האדם הוא האורח, הקוסמופוליטס, (השוה לעיל 3) – הרי זה מושג סטואי. 2 ובהשתמשו בדוגמא ההיא: השוה זהר שיר השירים, בזהר חדש, דף צ', ע"א. וכן זהר ח"ב, דף רכ"א, ע"א: "כד ברא קב"ה עלמא, ברא ליה כגוונא דלעילא למחוי עלמא דא בדיוקנא דעלמא דלעילא, וכל איגון גוונין דלעילא אתקין לון לתתא"; והשוה לדברים אלה את דברי פילון לעיל (16): "שיכיל סוגים מוחשים באותו המספר כמה שיש (סוגים. scil.) מושכלים בעולם ההוא". השוה גם זהר פנחס (ח"ג, דף רל"ט ע"א): "קודשא ב"ה ברא ליה בדיוקניה דא מלכות קדישא, דאיהו תמונת כל, דבה אסתכל קב"ה וברא עלמא וכל בריין דברא בעלמא".

7 שסדרה את הכל: כך יש לתקן (עי' גספחות). – לעצם הענין השוה בראשית רבה, ס"ח, (י), (טה. עמ' 777) "ו' הונא משם ר' אמי: "למה מכנים שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום? – שהוא מקומו של עלמו". כי איזה מקום אחר...: קשר טבעי ומעביר אל בירור הענין של הכחות. התבונה – הלוגוס – אינה בוראת בעצמה אלא ע"י "הכחות". הלוגוס מכיל את הכחות ויוצר על ידיהם, והם החלקים שלו. הטפוסים הראשונים של הנמצאים הם בתוך הלוגוס. 10 וכח (כזה. scil.) ... טוב הנהו: כאן, כשמדובר על תיאור בריאת העולם, דן פילון ביתור ב-כח הבורא את הקוסמוס". מוציא אותו מכלל יתר הכחות הנמצאים בלוגוס ומפרש את מהותו. מקורו של כח זה בטוב האבסולוטי, באידיאה של הטוב (*τὸ ἀγαθόν* – to agathon). על ידי הכח הבורא את העולם ניתן ה-*ἀγαθόν* גם לעולם המוחשי. יסודה של ההשקפה הזאת אצל אפלטון. סימאיוס, 29: "נאמר, איפוא, מה היא הסבה, שבגללה הרכיב המרכיב את הבריאה ואת ה-כל" זהו. טוב (*ἀγαθός*) הוא היה, והטוב אין בו לעולם קנאה בנוגע לשום דבר. ובהיותו מחוץ לגדר של זו (scil. הקנאה), רצה שהכל יעשה, עד כמה שאפשר, דומה ביותר לו לעצמו". "הכח הבורא" נקרא אצל פילון גם "כח הנדיבות", לאמר "מדת הרחמים"; השוה

- הוא הטוב לאמתו. אכן, אם ירצה מי שהוא לחקור את הסבה, שבגללה נוצר כל זה, נדמה לי שלא יחטיא את המטרה באמרו, מה שאמר גם אחד מן הקדמונים, כי האב והבורא – טוב הנהו. בגלל זה לא חשך את טבעו המעולה מן ההויה, שאין לה אמנם מעצמה שום דבר יפה, אלא שהיא יכולה להעשות לכל. כי מעצמה 5 22 היתה זו בלתי-מסודרת, בלי תכונה, בלי נשמה, <בלתי-שוה>, מלאה השתנות, אי-התאמה ואי-הרמוניה. והנה קבלה היפוך ושנוי (המוביל) לדברים המתנגדים (לתכונות אלה) והטובים ביותר: סדר, תכונה, נשמה, שויון, זהות, התאמה והרמוניה – כל מה ששייך לסוג המשובח יותר.
- ו. מבלי להשתמש בפרקליט – כי מי נמצא זולתו? – אלא 10 23 בכח עצמו הכיר האלהים, כי צריך הוא לעשות טובות, בחסדיו השופעים והעשירים, לטבע, שאין בכחו להשיג שום דבר טוב מתוך עצמו, בלי מתנת האלהים. ברם, לא לפי גודל חסדיו שלו – הן הם בלי גבול וקצב – הוא גומל את חסדיו, אלא לפי כחותיהם של מקבלי חסדיו. שכן לא בה במדה, שיכול האלהים מטבעו להשפיע 15 טובה, בכח הנברא לשאת את הטוב. כי כחותיו (של האלהים) עוברים כל גבול; אולם זה (הנברא), בהיותו חלש מכדי שיוכל לקבל את גדלם, היה מסרב (לקבל את הטוב), אלמלי לא מדד וקבע האלהים, באופן מתאים, לכל אחד ואחד את הראוי לו.

„מי הוא היורש של עיניי אלוה“, 166. לפי הרגשתו של פילון משמעו של „טוב“ גם חסד לפי המושג היהודי, וגם „טוב“ המוחלט לפי המושג היווני. לעצם הענין השווה „חכמת שלמה“ ז', כ"ו; י"א, כ"ד; י"ב, כ"ב. השווה גם תפלת שחרית „המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשי בראשית“, וכן „שומר אמונים“, (דפוס אמסטרדם 1736) ל"ה, ע"א: „שהאין סוף הוא הטוב המוחלט... לכן ברא העולמות כדי להטיב ולהועיל לזולתו“. 3 אחד מן הקדמונים: הכונה לאפלטון, שם. 5 אלא שהיא ... לכל: השווה אפלטון, טימאיוס, 30a. כי מעצמה ... והרמוניה: התארים של החומר ההיולי והיפוכם ע"י פעולת הבורא – לזקחו ע"י פילון הן מאפלטון והן מאריסטו ומתורתם של הסטואים.

10 מ ב ל י ל ה ש ת מ ש ב פ ר ק ל י ט: אותו הרעיון – להלן 72. השווה מדרש חסירות ויתירות (הוצ' מרמרשטיין עמ' 18): „שהקב"ה ראש לכל וברא את עולמו בלא שיתוף“; השווה גם בראשית רבה, א' (ד), (סוה עמ' 5) „... מאתי, מי אתי כתיב – מי היה שותף עמי בבריית העולם; וכן מדרש תרשא, פרק כ': „וידעו כל הדורות שהקב"ה היה קודם לעולם ובעצתו הטובה ברא

- 24 ואם ירצה מי שהוא להשתמש בבטויים יותר פשוטים, –
יאמר, שהעולם המושכל אינו אלא תבונתו של האלהים, החושב
כבר לברוא את העולם. אכן אף העיר המושכלת אינה אלא רעיונו
של הארדיכל, החושב כבר לבנות את העיר. והדעה הזאת משל משה
5 היא, ולא שלי. שהרי, בתארו את יצירת האדם אומר הוא להלן
בפירושו, כי "בצלם אלהים" נברא. אם החלק הוא, איפוא, דמותו של
צלם, והסוג כולו, כל העולם המוחשי הזה, אם אמנם גדול הוא
מדמות האדם, הוא תבניתו של צלם אלוה, – הרי נמצאת למד, שגם
החותם הקדמון, שהוא לפי דעתנו העולם המושכל, הוא תבונתו
של האלהים. 10
- 26 ו. והנה הוא אומר, כי "בראשית ברא אלהים את השמים
ואת הארץ". ואת (המלה) "ראשית" הוא מבין לא כראשית ביחס לזמן,
כפי שמשערים אחדים. כי זמן לא היה לפני העולם, אלא או נברא
אתו יחד או אחריו. כי הואיל והזמן הוא רִוּחַ בתנועת העולם,
ולפני היות המתנועע אי אפשר שתתהווה תנועה, אלא היא מתהווה 15

את העולם ואת כל בריותיו – ולא בעצת כל בריה בעולם". 1 ואם ירצה ...: משפט זה
אינו קשור עם הקודמים לו, אלא הוא המשך ישר של 19, עמ' 10 שר' 3. כל הדברים
מ-20 ועד 23, אינם אלא אכסורס מהרעיון העיקרי על עולם האידיאות. 2 החושב
כבר לברוא: כך יש לתקן. עי' בנספחות. 6 דמותו של צלם:
האדם נברא "בצלם אלהים" (בראשית א, כו), ופילון מפרש את זה "לפי
הצלם שנעשה מהאלהים", וצלם-אלהים זה הוא הלוגוס, התבונה האלהית, ויוצא, שהאדם הוא
צלמו של צלם-אלהים זה. וגם כל הנמצאים הם צלמי הצלם הזה. גם לפי דעת חז"ל
במדרש לא נברא האדם בדמותו של האלהים עצמו, אלא בדמות מלאכי השרת; הושה שמות
רבה ל', (י"ב): "כך אם הרג אדם נפש מישראל, כאילו הוא מעביר איקונין של מלך, שהאדם
נברא בדמות מלאכי השרת". (באותו בטוי יווני "איקונין" משתמש גם פילון במקומנו). עי' גם
שמות רבה ל"ב, (א): "אמר הקב"ה – אדם הראשון צויתי אותו מצוה אחת כדי שיקיימנה והשויתיו
למלאכי השרת, שנאמר: הן האדם היה כאחד ממנו". ביתר בהירות נמצא הרעיון הזה בתקוני
זוהר ס"ו: "וא מטטרון דברא ליה קוב"ה קדמון וראשית לכל צבא השמים דלתתא ודא איהו
אדם הקטן דקוב"ה עבד ליה בדיוקנא וציורא דלעילא".

11 והנה הוא אומר: במלים אלה מתחיל פילון את מדרשו העיקרי. כאן הוא עומד
על המלה הראשונה של בראשית, ומפרש אותה אגב אכסורס על מהות הזמן בקשר עם בריאת

- בהכרח או אחריו או יחד אתו, הרי מן ההכרח שגם הזמן או בן-גילו של העולם הוא, או צעיר ממנו. ולהעזי להוכיח שהוא עתיק מן העולם – לא יהיה כדרך הפילוסופים. אם מובנה של ראשית אינו, איפוא, ביחס לזמן, הרי מסתבר שהדבר נאמר ביחס למספר, ויוצא, כי "בראשית ברא" שזה הוא ל"ברא את השמים כראשונים".⁵ והרי גם מתקבל על הדעת, שהם באו לידי יצירה תחלה, מאחר שהם הם הטוב ביותר בין הנבראים, והם הורכבו מן החומר הטהור ביותר, מפני שעתידים היו להיות מקום משכנם הקדוש ביותר של אלים נראים ומוחשים. ואם אמנם ברא הבורא הכל בבת-אחת, הרי בכל זאת סדר היה לדברים שנבראו יפה. שכן אין דבר יפה באי-סדר. וסדר – הן הוא רציפות וחבור של מוקדמים ומאוחרים, אם גם לא בפועל, הרי במחשבותיהם של המוציאים לפועל. כי רק כך אפשר היה שיהיו עשויים בדיוק, קבועים ובלי ערבוביה. יוצא, שהבורא ברא תחילה שמים בלתי-גופניים וארץ בלתי-נראית ואת

העולם. I אחריו: השם "שומר אמונים" (דפוס כנ"ל), ל"ו ע"ב: "שהזמן התחיל אחר הבריאה". – פולמוס נגד הקוסמוגוניות היווניות והפילוסופים היווניים הקדמונים, שסברו כי הזמן קדם לבריאת העולם. דעתו של פילון היא כדעת אפלטון, שהקוסמוס והזמן נבראו יחד. הזמן ... העולם: הגדרת הזמן, לפי גוסט סטואי. 4 למספר: הכונה, כי אין הכתוב מדבר על בריאת החלקים של העולם המושכל כמוקדמים ומאוחרים בזמן, כי אם על הסדר, כפי שעלו במחשבתו של הבורא. 7 הטהור ביותר: פילון הולך בדרכי תורת הסטואה: יש ארבעה יסודות, וביניהם הוֹך והטהור ביותר היא האש, שממנה מורכבים השמים. 9 אלים נראים ומוחשים: פילון מאמין, כי בהיכל השמים (השם תחלים י"א, ד'; חכמת שלמה ג', י"ד) גרים, מלבד האל הבלתי-נראה, גם אלים נראים, הכוכבים. הכוכבים * נחשבו לאלים גם בעיני רבים מן הפילוסופים היווניים הקדמונים, וביניהם הפרתגוריים, וגם בעיני ההמון היווני. כך גם דעתו של אפלטון (למשל: טימאיוס 40b). ופילון משתמש בביטויים דומים לדברי אפלטון (40d) ולביטויים של הספרות הפילוסופית אחריו, ביחוד הסטואית. מענין הדבר, שפילון אינו מרגיש בנגוד שברעה זו להשקפת הדת היהודית. 14 תחילה: במלה זו בא פילון לסיים את פירוש המושג "בראשית", לאחר שפרשה קודם (27, שו" 5) במלה "ראשונים". שמים ... של האור: שבעת הדברים המובאים כאן הם הנזכרים בבראשית א', א'–ג' בתאור הבריאה שבים הראשון. פילון שומר על הסדר שבתורה, ורק בנוגע למים ורוח הפך את הסדר. לדעתו של פילון מדובר בתורה לא על בריאת הדברים עצמם, כי אם על דוגמאותיהם

האידיאה של האויר ושל החלל הריק. מהם קרא לאחד "חשך".
 באשר האויר שחור הוא מטבעו, ולשני קרא "תהום", מפני שהחלל
 הריק עמוק הוא מאד ורחב-הלוע; אחרי כן (ברא) את הסובסטנציה
 הבלתי-גופנית של המים ושל הרוח, ואחרי כולם את זו של (הדבר)
 השביעי, של האור, שהיה שוב דוגמה בלתי-גופנית ומושכלת של
 5 השמש וכל הכוכבים המאירים, שעמדו להתהוות על פני השמים.

ח. הרוח והאור זכו ליתרון מיוחד. כי את הראשון כנה
 30 "רוח-אלהים", הואיל והרוח הוא המחיה ביותר, וסבת החיים היא –
 האלהים; ואת האור, הואיל והוא באמת נעלה ביותר, (כנה) "טוב".
 10 שכן האור המושכל עולה בזהרו ובזיוו על האור הנראה, באותה המדה,

הנצחיות אשר בעולם שבמחשבה. 2 האויר ... ורחב-הלוע: פילון מפרש את "חושך" שבתורה
 ע"י אויר, "תהום" ע"י חלל ריק, וכך הוא מכנים מושגים יווניים לתוך הכתוב. לפי דעת החכמים
 היוונים, האויר הוא שחור; ע"י גם פילון, חיי משה, 88II. בנגוד לאיתר, החלק העליון של
 האטמוספירה המקיפה את העולם, שהוא שקוף ובהיר, הרי האויר, החלק התחתון של האטמוספירה
 הוא בלתי-שקוף, כהה ודומה לערפל. – "תהום" הוא החלל הריק. גם הפסוק בתורה וגם ה-LXX
 מתכוונים, כנראה, לדבר שאין לחדור עד ליסודו; וזהו הצד השווה שבשני המושגים. 4 הרוח:
 הרוח הוא לדעתו של פילון, אידינטי עם המושג פנומה (pneuma) של הפילוסופיה הסטואית, לאמור: כח
 החיים החודר דרך הכל ופועל בכל. 5 האור: השווה פירוש דומה של הפסוקים בנגוד
 לדברים שנבראו ביום הראשון – בחגיגה י"ב, ע"א: "ואמר ר' יהודה א"ר – י' דברים נבראו
 ביום הראשון, ואלו הן: שמים וארץ, תהו ובהו, אור וחשך, רוח ומים, ומדת יום ומדת
 לילה." (בענין זה ע"י מ. שובה – "פילון, על בריאת העולם, 15", ב"ידיעות המכון
 למדעי היהדות", "כתבי האוניברסיטה העברית בירושלים", עמ' 81, הערה 1). בנגוד
 לדברים שקדמו לבריאת העולם ע"י גם פסחים ג"ד, ע"א: "שבעה דברים נבראו קודם שנברא
 העולם, ואלו הן: תורה ותשובה וגן עדן וגיהנום, וכסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח".
 השווה מדרש תדשא, פרק ו': "עשרים ושנים מינים נבראו בעולם בשבעה ימים, ביום הראשון
 שבע: השמים והארץ, והמים והחושך והרוח והתהומות והאור". השווה גם מדרש רבה שמות, ט"ו,
 (כ"ב): "ג' בריות קדמו את העולם – המים והרוח והאש. המים הרו וילדו אפלה, האש הרה
 וילדה אור, הרוח הרה וילדה חכמה".

8 המחיה ביותר: ע"י הערה 4 בעמוד זה. 9 "טוב": כך יש לתקן
 בנגוד למקובל. ע"י בנספחות. – הכונה ל"רוח אלהים" (בראשית א', ב') ול"אור אלהים
 את האור כי טוב" (שם, א', ד). התואר "טוב" ניתן מפורש רק לאור, בעוד שביתר
 המקומות נאמר רק באופן כללי "אור אלהים כי טוב" (ע"י פסוקים י', י"ב, י"ה, כ"א, כ"ה).

- שהשמש – לפי דעתי – (עולה) על החושך, היום על הלילה, והתבונה, 31
 ההגמון של כל הנשמה, על עיני הגוף, ואותו האור הבלתי־נראה
 והמושכל הוא צלמו של התבונה (לוגוס) האלהית, המפרשת את
 יצירתו. והוא כוכב מעל לשמים, מקור כל הכוכבים המוחשים, ולנכון
 5 אפשר לכנותו בשם "זוהר־הזהרים", שממנו השמש והירח ויתר
 הכוכבים, כוכבי הלכת וכוכבי השבת, שואבים, בהתאם למדת יכלתו
 של כל אחד ואחד, את אורותיהם היאים להם. ברם, אותו הזוהר,
 הוֹך והטהור, הולך ומחשיך מאותה השעה, שמתחיל הוא להשתנות,
 בעברו מן המושכל אל המוחש. שכן במוחשים אין לך דבר טהור.
- 32 ט. יפה באמת גם מה שהוא אומר: "וחושך על פני תהום".
 מאחר שבמדה ידועה נמצא האור על פני החלל הריק, משום שהשתרע
 על גבי החלל הפנוי והשמים והריק, עד כמה שהוא מתפשט מסביבת
 33 הירח עדינו, ומלאהו כולו. ברם, אחרי שנצנץ האור המושכל – שנברא
 עוד לפני השמש – נסתלק החושך, המתנגד לו, משום שהבדיל אלהים
 15 ביניהם והרחיקם זה מזה, הואיל וידע היטב את הנגודים שביניהם
 ואת המלחמה הנובעת מתוך טבעם. וכדי שלא יפגשו זה בזה עולמית,
 ולא יבואו לידי קטטה, וכדי שבמקום השלום לא תשלוט מלחמה,
 שתכניס אי־סדר בעולם, לפיכך לא רק הבדיל בין האור ובין החושך,
 אלא גם שם מחיצות באמצע מרחקיהם, שעל־ידן דחה את
- 3 חתבונה ... המפרשת את יצירתו: המלה "לוגוס" שבמקור – פירושה: תבונה ו"דבר"
 ו"מימרא" כאחת. האור הוא דמותה של התבונה האלהית, ויחד עם זה התבונה היא הבוראת את
 האור ע"י המימרא "יהי אור". לזה, כנראה, מתכוון פילון במלה "המפרשת": התבונה מבארת
 את התהוות האור, והיא שיצרה אותו במימרא המפורשת "יהי אור". 5 השמש ... להם:
 רעיון זה מובא גם במדרש הנעלם בז"ח, בראשית פ"ה: "כשברא הקב"ה את עולמו עשאו מאותו האור
 הנאצל למעלה וברא השמים מאותו הרקיע הראשון שהכינו הקב"ה ובראו בתחלה ... וא"ר יהודה
 אמר רב: אותו הרקיע הוליד כל המעורות מאותו האור שקבל מלמעלה". השוה גם במדבר
 רבה ט"ו, (ו): "החמה והלבנה מאירים לעולם. ומהיכן הן מאירים? – מזיקוקי אור של מעלה
 הן חוטפין".
- 12 מסביבת הירח עדינו: לדעתו של פילון, וזו היא גם דעתו של אריסטו, המקום
 בין הירח והארץ מלא אור, בעוד שמעל לספירה של הירח נמצא האיתר (aether).
 19 שם מחיצות באמצע מרחקיהם: השוה ירושלמי ברכות פ"ח, ה"ו: "משל למה"ו, למלך

- קצותיהם, אחד מן השני. שכן, בהיותם שכנים, עלולים היו לגרום ערבוביה, משום שמזומנים הם להלחם על השלטון מתוך קנתרנות גדולה ותמידית, – אלמלי לא הפרידו ביניהם מחיצות קבועות באמצע ומנעו אותם מהתקפה הדדית. ואלה הן (המחיצות): ערב ובוקר, 34 שמהם האחד מבשר, כי השמש עומדת לצאת ומסיה לאט-לאט את החושך, והערב בא אחרי השמש השוקעת ומקבל בנחת את כל עוֹזו של החושך. וגם את אלה, לאמור בוקר וערב, צריך לקבוע בתוך שורת הדברים הבלתי-גופניים והמושכלים. שהרי אין בהם שום דבר מוחש לגמרי, אלא הם בהחלט אידיאות, מדות, טופסים וחומות, 5 דברים בלתי-גופניים לשם יצירת אחרים שהם גופים. ברם, כיון 10 שנברא האור ונסתלק וחלף החשך והוקמו המחיצות, הבוקר והערב, באמצע מרחקיהם, – הרי ממילא נגמרה, בהכרח, מדת הזמן, שהבורא קרא לה גם "יום", ולא היום הראשון, אלא "יום אחד". הוא נקרא כך בגלל יחודו של העולם המושכל, שיש לו טבע של יחידה.
- י. העולם הבלתי-גופני, איפוא, כבר נשלם, מאחר שנבנה 15 בתוך התבונה האלהית. ברם, העולם המוחש בא לידי יצירה לפי דוגמתו. וכראשון מחלקיו, שהוא גם הטוב שכולם, יצר הבורא את השמים, שבצדק קרא להם "רקיע", משום שהם גופניים. שכן הגוף הוא מטבעו מוצק, הואיל והוא גם מתפשט בשלשה כוונים. ואמנם, 20 היש לך מושג אחר בשביל המוצק והגוף, אם לא התפשטותו לכל צדדיו? בהציגו, איפוא, לעומת השמים המושכלים והבלתי-גופניים –

שהיו לו שני איסטרטיגין: זה אומר אני משמש ביום, וזה אומר אני משמש ביום. קרא לראשון ואומר לו: פלוגי, היום יהא תחומך, קרא לשני ואומר לו: פלוגי, הלילה יהא תחומך. הה"ד: ויקרא לאור יום וגו', לאור א"ל: היום יהא תחומך, ולחושך א"ל: הלילה יהא תחומך". 4 ואלה הן ... ערב ובוקר: השוה במדבר רבה י"ח, (ו): "גבולות חלק הקב"ה בעולמו ... והוא שאמר הפתוב בתחלה – ויהי ערב ויהי בוקר, ויבדל אלהים בין האור ובין החושך: בשביל תשמישו של עולם". 12 נגמרה ... מדת הזמן: השוה חגיגה י"ב, ע"א: (עי' לעיל הערה 5, בעמ' 14), ששם מדובר על "מדת יום ומדת לילה" שנבראו ביום הראשון.

18 שבצדק ... "רקיע": במקור כתוב στερεώμα (stereoma), שמוכנו "מוצק". השוה המשפט הבא: "שכן הגוף הוא מטבעו מוצק". 20 התפשטותו לכל צדדיו: בין הפילוסופים היווניים

- 37 את המוחשים והגופניים, קרא להם, לנכון, "רקיע". ומיד אחרי זה קרא לו "שמים", בקלעו אל המטרה ובצדק גמור: או מפני שהוא הגבול לכל, או משום שהוא נברא הראשון לכל הנראים. ברם את היום שאחרי בריאתם הוא גם קורא "שני", משום שהקציב לשמים מדת-רווח שלמה של יום, מפאת חשיבותם וכבודם בין המוחשים.
- 5 38 יא. אחרי הדברים האלה, כאשר המים כולם הציפו את כל האדמה וחדרו דרך כל חלקיה, כעין ספוג הסופג לתוכו לחות, וכך נתהוו אגמים ובין עמוק, מאחר שנרטבו ונבללו שני היסודות, כעין עיסה, לטבע אחד, בלתי-נפרד ומחוסר-צורה, —מצוה האלהים, שהמים, עד כמה שהם מלוחים ועתידים היו לגרום עקרות לזרעים ולעצים, יורמו מתוך הנקבים שבכל האדמה ויקו ותראה היבשה, ולשם קיומה תשאר הלחות של המים המתוקים. — אכן, הלחות המתוקה היא דבק-מה לנפרדים, כשהיא קצובה להם במדה — הן בכדי שלא תחרב לגמרי ותעשה עקרה וקשה, והן בכדי שתספיק, כמו אם, לא רק את האחד משני מיני המזון, המאכל, אלא, כאלו לילדיה, את שניהם יחד: המאכל והמשתה. לפיכך מלא את עורקי המים, כעין
- 15 39 דדים, שבהפתחם עתידים היו לשפוך נהרות ומעינות. ואף-על-פי-כן פרש את אפיקי המים, הבלתי-נראים, בתוך כל האדמה, שהיא משובחת ועמוקת-הקרקע, לשם צמיחת הפירות בשפע. — אחרי שסדר את כל אלה הדברים, נתן להם שמות, בקראו ליבשה "ארץ", ולמים שנפרדו (ממנה) "ים".
- 20 40 יב. ואז הוא מתחיל לקשט את הארץ. כי הוא מצוה, שתדשא דשא ותוציא שבלים, ותצמיח כל מיני צמחים ושדות-ירק, וכל מה שעתיד להיות מספוא לחיות ומזון לבני-אדם. מלבד זה הצמיח את כל

יש שלא הבדילו בדיוק בין המושג הפיסיקלי של הגוף ובין המושג המתימטי. וכן פילון כאן. 2 שמים ... הגבול ... הנראים: פילון, שספרו על מעשי בראשית מבוסס בעיקר על תרגום ה-LXX, משתמש כאן בצורת "לשון גופל על לשון" לפי השפה היוונית. המלה שמים οὐρανός (uranos) — כוללת לפי האיטרמולוגיה של פילון (שהיא אמנם מוסעית במובן הפ'ילולוגי) גם גבול — ὅρος (horos), וגם נראה — ὄρατος (horatos).

12 אכן, הלחות המתוקה...: לסעיפים 38—39 חשוה להלן 131—132.

- המינים של האילנות. ולא השמיט כל־שהוא. לא מאלה המכונים עצי־בר ולא מאלה הנקראים עצי־רבות. אולם מיד עם יצירתם הראשונה, היו כולם טעונים פירות באופן המתנגד למצוי כעת. שכן כעת גדלים המתהווים חלקים־חלקים ובזמנים שונים, ולא הכל יחד בבת־אחת. אכן, מי אינו יודע, כי הדבר הראשון הוא הזריעה והנטיעה, והשני – גדולם של הזרעים והנטועים; הראשון שולח שרשים, כעין יסודות. למטה, והשני – למעלה, כשהם (הזרעים והנטועים) מתנשאים לרום ומולידים גזעים. אחרי־כן מופיעים השלוחות ונצני העלים, ורק אחרי כל אלה באה הוצאת הפרי. והפרי שוב אינו שלם, אלא יש לו השתנויות רבות: ביחס לכמותו אשר בגדלו, וביחס לאיכויותיו אשר בדמויותיו מרובות־הצורות. כי, הפרי נולד כשהוא דומה לגרגירים שאין לחלקם, ואפשר לראותם רק בקושי, מחמת קטנותם. ולנכון יכול מי־שהוא לומר, שהם המוחשים הראשונים. אחר־כך, מתוך (גורמים) חלקיים: הן מתוך המזון המובל לו, המרוה את האילן, והן מתוך המזיגה הטובה של הרוחות, המחיות וזנות אותו בנשיבות קרירות ויותר פושרות גם יחד – הוא הולך וגדל ומוסיף, עד כדי גדלו המושלם. ברם, עם גדלו משנה הוא גם את איכויותיו. כאלו קושט בצבעים שונים, באמנותו של צייר.
- יג. אבל בשעת היצירה הראשונה של כל היקום, כפי שאמרתי, 42
- הצמיח אלהים מן האדמה את כל עולם הצמחים בשלימותו, נושא פירות, ולא בוסר, אלא בשלים לגמרי, לשמושם ולהנאתם, מיד 20

3 למצוי כעת: השוה מדרש הגדול בראשית, הוצאת שכטר, קמברידג' 1902, עמ' 35: "עץ פרי עושה פרי, אלו האילנות. מלמד שלא יצאו כולן אלא שלמים תמימים מיד, לא כטבעו של עולם עכשיו, שאדם נוסע יחור של תאנה, עומד שלש שנים ועדיין אינו מוציא פירות".

13 המוחשים הראשונים: החלקים הקטנים ביותר, כגון האטומים, שוב אינם ניתנים לתפיסת החושים.

15 הרוחות: השוה במדבר רבה י"ב, (י"ג) "רוחות טובות מנשבות לגדל את העשבים".

19 כפי שאמרתי: עי' לעיל, 40. 21 פירות ... בשלים ... במהרה: השוה מדרש איוב ד': "ד"א שהיתה הארץ עושה בת שעתה... מה אנו מוצאים מתחלת ברייתו של עולם, שאמר הקב"ה תדשא הארץ וגו', מיד היתה הארץ מלאה אילנות וחטים וזרע ותבואה גמורה".

השוה גם מעשה בראשית דריואל: "בשלישי אסף את המים למקום אחד והראה את היבשה וקרא

- 43 ובלי אחור, של בעלי-החיים העתידיים להברא במהרה. והוא מצוה, איפוא, לאדמה להוליד את כל אלה; והיא, כאלו היתה מכבר מעוברת ואחוזה חבלי לידה, מולידה את כל מיני הצמחים, את כל מיני העצים וגם את כל מיני הפירות, שאין לפרטם. ברם, הפירות היו לא רק מזון לבעלי חיים, אלא גם אמצעים ליצירה תמידית של (המינים) השוים להם, בהכילם עצמי הזרע, שבתוכם נמצאים, כשהם בלתי-נכרים ובלתי-גלויים, הכחות של כל היקום, אשר בתקופת המועדים הם נעשים נכרים וגלויים. כי רצה אלהים, שהטבע ימצא בגלגל החזורי, ולפיכך עשה את המינים אלמותיים ונתן להם חלק בנצחיות. ולשם זה גם החיש והקריב את הראשית לאחרית, וסדר 10 שהאחרית תחזור לראשית. שכן מן הצמחים (בא) הפרי, כאלו מן הראשית – האחרית; ומן הפרי, המכיל בתוכו את הזרע, בא שוב הצמח, כאלו מן האחרית – הראשית.
- 45 יד. ביום הרביעי, אחרי הארץ, רקם את השמים וסדרם, לא מפני שקבעם במקום שני אחרי הארץ, בנתנו את הבכורה לעצם 15 הגורע יותר, ובחפצו את הטוב ביותר והאלהי ביותר לראוי רק למקום שני, – אלא לשם ראייה ברורה ביותר של כח ממשלתו. כי

להארץ ותוציא ממנה עצים ועשבים וכל מיני זרעים ועץ עושה פרי וכל מיני נטיות בענפים ובפרים". 2 היתה... מעוברת: השוה מדרש הנעלם ב"ה בראשית, פ"ג: "א"ר יהודה כן עשה הקב"ה לארץ כנקבה זו המעוברת... כן הארץ בו ביום שנבראת בו ביום נתעברה מכל מה שהולידה". 7 הכחות של כל היקום: במקור באה, במקום כחות, המלה (logoi), פילון משתמש פה במונחים של הפילוסופיה הסטואית. התבונה האלהית (שהיא גם האלהים והאש היוצרת) מנהלת את הקוסמוס וחודרת לתוך כל הדברים. חלקיה הם ה-logoi הבודדים. הקוסמוס יצא מהאש היוצרת, הלוגוס. והוא כאילו הזרע, שמתוכו צמח הכל; הוא נקרא ע"כ גם "הלוגוס-הזרע". התבונה הקוסמית שוב נחלקת ל-logoi רבים, מזריעים, או דומים לזרע, שמתוכם, כמתוך זרע, צומחים כל הנמצאים. גלגל חזור הוא בעולם: הקוסמוס הנוצר שב למקורו, ללוגוס-האש, ונוצר מחדש. וכך גם בשכע: מורע-העץ נוצר עץ חדש; הוא גדל, מזריע זרע, בולה ומת, ואולם מתוך זרעו שוב צומח עץ חדש.

17 ראייה... של כח ממשלתו: השוה מדרש תרשא פרק א': "כתיב – ויאמר אלהים תרשא הארץ דשא עשב מזריע זרע, עץ פרי עושה פרי למינו. אמר ר' פנחס בן יאיר: למה ביום השלישי גזר הקדוש ברוך הוא להצמיח דשאים ועשבים ופרי אילנות מן האדמה, וכיום

- צפה מראש, מה תהיינה ההשקפות של בני אדם, שטרם נוצרו אז: כי ישאפו להשערות וסברות, שבהן (אמנם) הרבה מן הנבון, אך לא מן האמת הטהורה, וכי יאמינו בתופעות (של הקוסמוס) יותר מאשר באלהים, בהיותם מעריצים את ההתחכמות במקום החכמה, וכאשר יחזרו ויסתכלו בתקופות השמש והירח, שעל ידיהן בא הקיץ והחורף וחלופי האביב והסתיו, יבואו לידי השערה, כי סבות כל הדברים הצומחים והנולדים בכל שנה מתוך האדמה הן סבובי הכוכבים שבשמים; וכדי שלא יעזו אחדים, איפוא, אם מתוך חוצפה שאין בה בושה או מתוך בערות מופלגת, ליחס את הסבות הראשונות לאיזה נברא.
- 10 הנה – הוא אומר – ישובו נא במחשבותיהם עד לבריאתו הראשונה של היקום, כאשר, עוד טרם היות השמש והירח, נשאה האדמה צמחים שונים ופירות שונים, וכאשר יעיינו בכל זה בכחות־המחשבה שלהם, יקוו, כי היא גם שוב תשא (פירות) לפקודתו של האב, כשרצונו יהא בכך, מבלי להיות זקוק לבניו שבשמים, שאמנם נתן להם כחות, אך לא אוטוקרטיים. כי הנה כרכב האוחז במושכות או כקברניט בהגה, כן הוא מנהיג הכל בדרך שרוצה בה, לפי המשפט והצדק, ואין הוא זקוק למי שהוא אחר. אכן, האלהים הוא כל יכול. טו. וזוהי הסבה, למה הצמיחה הארץ והדשיאה תחלה, ברם, השמים נתקשטו אחרי־כן במספר המשוכלל ארבע, אשר לא ישגה מי שיאמר, כי הוא נקודת המוצא והמקור של המספר עשר, תכלית השלמות. אכן, מה שהמספר עשר הוא בפועל, זהו המספר ארבע, כפי הנראה, בכח. מאחר, שאם יחברו המספרים, זה אחר זה, מן היחידה עד ארבע – יולידו את המספר עשר, שהוא הגבול שבאין־סוף של המספרים, ומסביבו, כמו סביב המעגל (שבזירת־המרוץ), הם פונים וחוזרים חלילה. אך המספר
- 46
- 47
- 20
- 48

הרביעי ברא מאורות ז' – אלא להודיע כח גבורתו, שהוא יכול בלא מאורות להצמיח אדמה".
14 לבניו שבשמים: הכונה לשמש, לירח ולכוכבים.

20 עשר, תכלית השלמות: בשם זה קורא פילון במקומות שונים את המספר עשר, למשל בספרו "על עשרת הדברות" 20, לפי תורת־המספרים הסימבולית של הפותגוריים. 24 פונים וחוזרים חלילה: הכונה לשיטה העשרונית, שלפיה מסודרת מערכת המספרים ביוונית, שכן כל המספרים מכונים לפי השמות של

- ארבע מכיל גם את היחסים של ההתאמות שבמוסיקה של זו אשר ברווח ארבעה (קולות-הקוורטה), ושל זו אשר ברווח חמשה (הקווינטה), ושל זו אשר ברווח כל (הקולות-האוקטווה), וגם של זו אשר ברווח כל (הקולות) פי שתיים (האוקטווה הכפולה), שמהן מתהווה המערכת המשוכללת ביותר. היחס של הקוורטה הוא אחד ושליש; של הקוינטה-
 5 אחד וחצי; של האוקטווה - שתיים; של האוקטווה הכפולה - ארבע. את כולם מכיל בתוכו המספר ארבע: את $1\frac{1}{3}$ ביחס 4:3; את $1\frac{1}{2}$ ב-3:2; את 2 ב-2:1 או ב-4:2; ואת 4 ב-4:1. טז. אך יש עוד כח אחר למספר ארבע, נפלא ביותר להאמר ולהחשב. שכן הוא הראשון, שהראה את טבעו של הגוף, בעוד שהמספרים שלפניו מיוחדים לבלתי-
 10 גופניים. כי, לפי האחת נקבע מה שנקרא בגיאומטריה נקודה; לפי המספר שתיים-הקו; משום שמתנועת האחת מתהווה המספר שתיים, ומתנועת הנקודה - הקו. ברם, הקו הוא אורך בלי רוחב. וכשמתוסף רוחב, מתהווה שטח, הנקבע לפי המספר שלוש. ברם, כדי לקבל טבעו של הגוף, זקוק הוא השטח לדבר אחד: לעומק, וכשהלה מתוסף לשלוש.
 15 מתהווה המספר ארבע. הנה כי-כן נהיה מספר זה לדבר חשוב, שהעביר אותנו מן המהות הבלתי-גופנית והמושכלת למושגו של גוף המתפשט בשלשה כוונים, שהוא בטבעו המוחש הראשון. ומי שאינו מבין את הנאמר - יבינו מתוך משחק אחד, רגיל ביותר. המשחקים באגוזים
 50 רגילים, אחרי שהניחו על השטח שלשה אגוזים, להציג על גביהם
 20

עשרת המספרים הראשונים. 4 המערכת המשוכללת ביותר: פילון מזכיר 4 התאמות מוסיקליות: הקוורטה היא הטון הרביעי; הקווינטה - החמישי; האוקטווה, שמגיעים אליה כשעוברים את "כל" הטונים, - השמיני; האוקטווה הכפולה היא האוקטווה של האוקטווה; ע"י בציור שבהערה הבאה. 8 ... ב-1:4: כשמביאים מיתר מתוח לידי תנודות, הרי הוא נותן טון, הוא הטון היסודי. כשמחזיקים בו באמצע, ז. א. מחלקים אותו לשני חלקים, ומניעים את החלקים האלה, הרי כל חלק נותן את האוקטווה. אם נחלק שוב כל חלק לשנים, נקבל ברבע האחרון את האוקטווה של האוקטווה, ז. א. את האוקטווה הכפולה. בציור מתאר הקו את המיתר; מתחת לקו מסומן הטון המצלצל, כשמחזיקים את המיתר בנקודה זו ומניעים את החלק שמשמאל; וכן נתון היחס של אורך החלק שמשמאל לאורך כל המיתר. הקוורטה, למשל, נמצאת באמצע בין הטון היסודי ובין האוקטווה, וכו'. למעלה מהקו מסומן היחס של אורך כל המיתר לאורך החלק שמשמאל - ואלה הם המספרים הנזכרים

- עוד אחד. ויוצרים תבנית של פירמידה. המשולש, איפוא, שעל השטח מתהווה עד למספר שלש, והאגוז המוצג עליו מוליד במספרים את 4, ובתבניות – את הפירמידה, גוף מוצק כבר. ונוסף על אלה הדברים, אין להסיח את הדעת גם מזאת: כי המספר ארבע הוא הרבוע הראשון בתוך המספרים, שזה פעם שזה מדת הצדק והשוויון, וכי הוא היחיד שטבעו להוליד מאותם המספרים, הן ע"י חבור והן ע"י כפל: ע"י חבור – משתים ושתים, ע"י כפל שוב – משתים פעם שתיים, והוא מראה תמונה יפה ביותר של התאמה, מה שאין כן בשום אחד משאר המספרים. הנה למשל 6, המורכב משני מספרים של 3, שוב אינו מתהווה ע"י הכפלתם, אלא – (ע"י הכפלת שני מספרים של 3 מתהווה) מספר אחר, 10 תשע. ועוד כחות רבים אחרים למספר 4, שאותם צריך להוסיף ולבאר ביתר דיוק ובמאמר מיוחד עליו. ברם די להוסיף גם זאת, כי הוא נהיה למקור אפילו בשביל יצירת כל השמים והעולם. אכן ארבעה היסודות, שמהם נוצר כל היקום הזה, נבעו מתוך המספר 4, כאלו ממעין, ונוסף להם, ארבע הן תקופות השנה, סבות התהוותם של בעלי-החיים ושל הצמחים, מאחר שהשנה נחלקת לארבעה חלקים: חורף, אביב, קיץ וסתיו.
- 53 יז. הואיל, איפוא, והמספר הנאמר זכה להעדפה כזאת בטבע, מן ההכרח הוא, שקשט הבורא את השמים ביום הרביעי בקשט הנהדר מאד והאלהי ביותר, בכוכבים המאירים. ומאחר שידע, כי הטוב ביותר בין כל הנבראים הוא האור, עשה אותו

אצל פילון כאן. ע"י להלן 96-95.

4	2	$\frac{3}{2}$	$\frac{4}{3}$	
$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{3}{4}$	
אוקטווה כפולה	אוקטווה	קווינטה	קוורטה	טון יסודי

- 1 המשולש ... מתהווה: כך יש לחקן. ע"י בנספחות. 5 מדת הצדק והשוויון: כשם שהמספרים משמשים יסוד לתופעות הגיאומטריות, כך גם המספר, כפרינציפיון, משמש בתורת הפר'תאגוריים יסוד למדות, ולתופעות האיכות בעולם בכלל, למשל: 7 – לבריאות; 8 – לידידות, ועוד. 12 ובמאמר מיוחד עליו: ספרו זה של פילון לא נשתמר. 13 ארבעה היסודות: אור, מים, אש, אדמה.

- לאורגן של הטוב ביותר בין החושים, של הראיה. אכן, מה שהדעת היא בנשמה: זוהי העין בגוף. מאחרי שכל אחת מהן רואה: האחת את הדברים המושכלים, והשניה את המוחשים. הדעת שוב זקוקה לעיון, כדי להכיר את הדברים הבלתי־גופניים, והעין – לאור, לשם תפיסת הגופים. והוא (האור) נהיה לסבת הרבה קנינים אחרים של בני־אדם, וביחוד של הגדול ביותר, הפילוסופיה. כי הראיה, שהיא מלווה למעלה ע"י האור, כשהכירה את טבעם של הכוכבים ותנועתם ההרמונית, את הסבובים הקבועים יפה של כוכבי־שבת ושל כוכבי־לכת – שמהם, הראשונים מסתובבים באותו הכוון ובאופן שווה, והאחרים באופן בלתי־שווה ובכוונים מתנגדים זה לזה, ושתי תקופות להם – (כשהכירה) את מחולותיהם ההרמוניות של כולם, המסודרים לפי חוקי המוסיקה המושלמת, נתנה לנשמה ספוק ועונג שאין לתאר. וזו, בהתענגה בתופעות הרצופות – כי מאלה נתהוו אחרות, – לא ידעה שובע בהסתכלות. אחרי־כן, כפי שהיא רגילה לעשות מתוך חבה, הוסיפה לחקור: מה היא המהות של אותם הדברים הנראים, ואם הם בטבעם בלתי־ברואים, או שניתנה להם ראשית של יצירה, ומה הוא אופן התנועה ומה הן הסבות, שעל ידיהן הם כולם נהוגים. ומתוך החקירה על הדברים האלה נתהוו סוג הפילוסופיה, וקנין יותר מושלם לא הופיע בחיים האנושיים.
- 54 יח. בהסתכלו, איפוא, באותה האידיאה של האור המושכל, שעליה דובר (בתאורו של) העולם הבלתי־גופני, ברא את הכוכבים המוחשים, תבניות אלוהיות ונהדרות ביותר, אשר הציג אותן בשמים כאלו במקדש הטהור ביותר של היקום הגופני – לשם דברים רבים.
- 55 יח. בהסתכלו, איפוא, באותה האידיאה של האור המושכל, שעליה דובר (בתאורו של) העולם הבלתי־גופני, ברא את הכוכבים המוחשים, תבניות אלוהיות ונהדרות ביותר, אשר הציג אותן בשמים כאלו במקדש הטהור ביותר של היקום הגופני – לשם דברים רבים.

6 ... הפילוסופיה: המחשבות המובעות ב-53 ואילך מושפעות מאפלטון (טימאיוס 47 a. b. c). על המושג פילוסופיה אצל פילון השוה חיי משה, II 212. 12 המוסיקה המושלמת: פילון הולך בעקבות הפרתאגוריים, המוצאים גם בתנועת הכוכבים הרמוניה מבוססת על יחסי המספרים המתאמים.

21 העולם הבלתי־גופני: עי' לעיל 29. הכוכבים ... תבניות אלהיות: במקור ἀγάλατα (agalata), פסלי אלים או גם של אנשים, שמעמידים אותם במקדשי יוון. יש להעיר, שהכוכבים נקראים אצל פילון "אלים נראים ומוחשים" (עי' לעיל 27); שם גם מדובר

האחד – להאיר; השני – „לאותות“; ואחר־כך „למועדים“ בשביל תקופות השנה; ונוסף על כל אלה – „לימים“ חדשים „ושנים“, והם הם שנהיו למדות הזמן וגם הולידו את טבע המספר. איזו טובה ותועלת מביא כל אחד מהנאמרים – גלוי כבר מתוך בהירות ההסתכלות, אך לשם תפיסה מדויקת יותר לא יהיה זה, אולי, דבר שלא במקומו, לחפש גם בעזרת התבונה את עקבות האמת. והנה, הואיל והזמן כולו נחלק לשני חלקים, היום והלילה, מסר האב את ממשלת היום לשמש, כאלו למלך הגדול, (ואת ממשלת) הלילה לירח ולצבא הכוכבים האחרים. גודל הכח והממשלה הקשורים בשמש – יש לו הוכחה ברורה ביותר במה שכבר נאמר. כי, אף־על־פי שהוא אחד ויחיד, קבל בנחלתו, לחד ולעצמו, את החלק, שהוא מחצית הזמן כולו, את היום, וכל האחרים, יחד עם הירח – את חציו השני, שנקרא לילה. ובשעה שהוא (השמש) יוצא, לא רק שהולכים וכהים הזהרים של הכוכבים המרובים כי, אלא אפילו נעלמים מפני שפע אורו, ורק כשהוא שוקע, מתחילים כולם ביחד לגלות את תכונותיהם המיוחדות.

יט. ברם, הם נבראו – מה שהוא (משה) בעצמו אמר – לא רק כדי שישלחו את אורם על הארץ, אלא גם שיגלו את האותות של הדברים העתידיים לבוא. שכן, או מתוך זריחותיהם, או מתוך שקיעותיהם, או מתוך לקוייהם, או מתוך צאתם שוב, או מתוך הסתרם או מתוך הבדלים אחרים אשר בתנועותיהם – מנחשים בני־אדם את העתידות:

על השמים בתור „מקום משכנם הקדוש ביותר“ של אלה. I להאיר ... „ושנים“: פילון משתמש כאן בפסוקים בראשית א', י"ד וט"ו. אולם אין הוא מדקדק בסדר הדברים, וגם הבטויים עצמם אינם מדויקים בכל מקום. הבטויים המדויקים סומנו במרכאות. רק הבטוי „להאיר“ הוא אחר מאשר ב־LXX. אחרי המלה „למועדים“ הוסיף פילון את המלים „בשביל תקופות השנה“, כפי באורו להלן. וכן הכניס בין „לימים“ „ושנים“ את המלה „חדשים“. 8 לשמש כאלו למלך הגדול: לפנינו כאן כעין פרפראסה קלה של הפסוק בראשית א', ט"ז: „את המאור הגדול לממשלת היום וגו'“.

20 מתוך לקוייהם: השה סוכה כ"ט, ע"א: „תנו רבנן, בזמן שהחמה לוקה –

- הוצאת הפירות ועקרותם, לידתם של בעלי-החיים ומיתתם; בהירות השמים וקדרותם, שקט הרוחות וזעפם, שטפי הנהרות והתרוקנותם, שקט הים ודכיו, תמורות בתקופות השנה, או שהקיץ יהיה קר כמו חורף, או שהחורף יהיה לוהט, או האביב כמו סתיו, או הסתיו (יהא) אביבי. ואחדים כבר נחשו וסמנו מראש, מתוך התנועות שעל פני השמים, גם זעזוע האדמה ורעידתה, וגם רבבות דברים אחרים, מן הבלתי-רגילים יותר. באמת גמורה, איפוא, נאמר, כי הכוכבים נבראו «לאותות»; ברם, נוסף לזה גם «למועדים». והוא (משה) חשב, כי המועדים הם תקופות השנה, וכנראה בצדק. שהרי מהו מושגו של מועד, אם לא הזמן של פעולה מתוך הצלחה? כי תקופות השנה מתקנות הכל ומביאות לידי גמר: זריעת הפירות ונטיעתם, וכן התהוותם של בעלי-החיים והתרבותם. ברם, נבראו (הכוכבים) גם למדות הזמנים. משום שעי- התקופות המסודרות של השמש והירח ושאר הכוכבים נתהוו הימים והחדשים והשנים. ומיד נגלה הדבר המועיל ביותר, טבעו של המספר, שהרי הזמן הביאו לידי הופעה. כי מיום אחד (בא) המספר אחד, ומשנים – המספר שנים, ומשלשה – המספר שלשה, ומחודש – המספר שלושים, ומשנה – הקבוץ השווה במספרו לימים (המצטרפים) מ-12 חודש, ומזמן האין-סופי – המספר האין-סופי. עד לידי תועלת כל-כך רבה ונחוצה מגיעים טבעי הכוכבים שבשמים ותנועותיהם. אך לכמה דברים אחרים, הייתי יכול להגיד (הם מגיעים), מאלה שהם אמנם נסתרים לנו – שהרי לא הכל ידוע למין של בני-תמותה – אבל הם מסייעים לקיומו של כל היקום, שלפי המשפטים והחוקים שקבעם האלהים כבלתי-יזוים

סימן רע לכל העולם כולו". 1 הוצאת הפירות ועקרותם; השווה עירובין, נ"ו, ע"א: "ואמר שמואל: אין לך תקופת ניסן שנופלת בצדק שאינה משבחת את האילנות, ואין לך תקופת סבת שנופלת בצדק שאינה מייבשת את הורעים". לידתם ... ומיתתם: השווה פרקי דר' אליעזר פ"ז: כל המזלות משרתים למולד הלבנה ולתולדות בני אדם, ועליהם העולם עומד. וכל מי שהוא חכם ומבין – הוא מבין מולד לבנה ותולדות בני אדם, ועליהם אמר הכתוב והיו לאותות ולמועדים". 20 הכוכבים ... ותנועותיהם: השווה לעיל, 54. 23 כבלתי-יזוים ביקום: השווה מדרש הנעלם ב"ה, בראשית, ע"ג: "להיותם עומדים תמיד

- ביקום, הם רגילים להתחוות בכל מקום ובכל אופן שהוא.
 62 כ. אחרי שנתקשטו הארץ והשמים בתכשיטים הנאים להם,
 זו ביום השלישי, ואלה, כפי שנאמר, ביום הרביעי, נגש ליצור
 ולהביא לידי חיים את המינים בני-התמותה; בהתחילו בבריות
 המים ביום החמישי, משום שחשב, שאין לך דבר שיהיה כל כך
 5 קרוב לחברו, כמו המספר חמשה לבעלי-החיים. כי אין בעלי נשמה
 נבדלים מחסרי-הנשמה בשום דבר יותר, מאשר בחושים.
 והחושים נחלקים לחמשה: הראיה, השמע, הטעם, הריח והמשוש.
 והנה, לכל אחד ואחד חלק הבורא הן חמרים מיוחדים והן
 10 מכסיר-הבחנה מיוחד לו, שבו יבחן את הדברים השייכים לו:
 את הצבעים (בוחנת) – הראיה; את הקולות – השמע; את המיצים –
 הטעם; והריח – את האדים; ואת הרוך והקושי, ומה שהוא חם או
 63 קר ואת החלק והמחוספס – המשוש. הנה כי כן הוא מצוה, כי יתהוו
 מינים שונים של דגים ותנינים, הנבדלים, ביחס למקומותיהם,
 15 הן בגדלם והן באיכותם. שכן, שונים הם בימים שונים, ויש שהם
 (המינים) גם שונים; אך לא בכל מקום נבראו כל המינים, ובודאי
 בצדק, משום שאחדים נהנים ממירקק ומים לא עמוק ביותר, ואחרים
 ממבואות-הימים ומנמלים, הואיל ואין הם יכולים לא לעלות ולטפס
 על הארץ, ולא לשוט הרחק מן הארץ, ואחרים, שהם חיים באמצע
 20 הים העמוק, מתרחקים מן הכפים הבולטים או האיים או הסלעים. אלה
 מתעדנים מתוך שקט האויר בשלות הים, ואלה מתוך המית הגלים
 ודכים. כי בהיותם אמונים עלי המכות הרצופות (של הגלים) ובהדפם
 בחזקה את ההתקפה, נעשים הם יותר חזקים וגם משתמנים
 יותר. ומיד יצר גם את מיני העופות, הואיל והם אחים לאלה
 25 שבמים – כי שניהם שוחים – ולא השאיר אף מין אחד מן המשוטטים
 באויר שלא נברא.

באותו קיום ובאותו הדרך שעשה אותם ושלא ישתנו מדרך זו לעולם'.

11 את המיצים: הם היסודות של הטעם. 25 שניהם שוחים: שחית הדגים

בים ומעוף הצפרים באויר – שניהם מסומנים לפעמים בשפה היוונית באותו הפועל.